

Vankka tutkimus 1800-luvun lopun maaseutu-yhteisön seksuaalisuudesta ja sen kontrollista

Pasi Saarimäki: Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä studies in humanities 138. Jyväskylän yliopisto 2010. 260 s. + 31 liitesivua.

Historiantutkija ei voine ottaa montakaan jännittävämpää kohdetta tutkittavakseen kuin seksuaalisuuden historia. Se on tärkeä mutta vaikea aihe. Tutkimustaakka on raskas. Tutkija joutuu alistumaan siihen, että käytettävissä olevat historialliset kirjalliset ja kuvalliset lähteet, ainakin nyt kohteena olleena aikakautena, kertovat asiasta vain vähän tai vain välillisesti, osin viitteellisesti tai harhaanjohtavasti ja useimmiten tyystin vaieten. Seksuaalisuus on koettu intiimiksi alueeksi, tabuksi, jota on harvoin tuotu julkisuuteen. Yleensä vain seksuaalinormien rikkojat on kirjattu muistiin. Kuitenkaan ei liene tutkimusalaa, josta niin monet ovat rakentaneet vahvoja väitteitä, huikeita yleistyksiä ja kattavia tulkintoja pelkän pehmeän ja ohuen lähdeaineiston varaan, asioita ja ilmiöitä kepeästi yhdistellen.

On heti todettava, ettei Pasi Saarimäen väitöskirjatutkimus kuulu tähän joukkoon. Se on huolellisesti konstruoitu ja uskottavasti argumentoitu tutkimus, joka pe-

rustuu riittävään lähdeaineistoon ja nojautuu tiukasti vain ja ainoastaan empiirisen aineistoon. Se on poikkitieteellinen sanan parhaassa merkityksessä yhdistäessään oikeushistorian, sosiaalishistorian, väestötieteen, kirkkohistorian ja antropologian lähestymistapoja ja käsitteitä. Saarimäki ei osallistu seksuaalisuuden historiaa koskeviin laajoihin teoreettisiin keskusteluihin. Hän ei pyri rakentamaan kokonaiskuvaa seksuaalisuuden monivaihteisesta maailmasta yleensä tai 1800-luvun lopun suomalaisessa maalaisyhteisössä erityisesti. Tutkimus on rajattu tarkasti kohteensa, aikakautensa ja paikansa suhteen. Jossain määrin tämä ”kapeus” on myös työn puute ja ongelma.

Saarimäen työ liittyy sosiaali-, oikeus-, kirkko-, väestö- ja perhehistorian tutkimustraditioihin ja on aidosti monitieteellinen. Hän pyrkii tarkastelemaan sitä, miten sallittu ja kielletty seksuaalisuus määrittänyt 1800-luvun lopulla kolmessa maaseutupaikajässä Keuruun käräjäkunnan alueella. Aihetta lähestytään kolmelta taholta: yhtäältä kontrollin, oikeus- ja kirkkolaitoksen asettamien kirjattujen normitusten ja oikeuskäytäntöjen näkökulmasta ja toisaalta paikallisyhteisöissä toteutuneiden, seksuaalisuuteen liittyneiden tekojen ja puheiden näkökulmasta. Kolmas taso on paikallisyhteisö, jonka määrittelemät seksuaalisuuskäsitteet, -tavat ja -normit vaikuttivat sekä virallisiin oikeuskäytäntöihin että yksilöiden suhtautumistapoihin ja käyttäytymismalleihin. Käräjät olivat foorumi ja näyttämö, jolla yhä uudestaan piirrettiin seksuaalikäyttäytymisen rajoja ja neuvoteltiin siitä mikä oli suotavaa ja kiellettyä, mikä hyväksyttyä ja tuomittua. Käräjillä mahdollisesti saatu sakkotuomio oli toki raskas kantaa. Kirkkoherran ripitys, ainakin julkisesti annettuna, oli nöyryyttävä. Mutta paikallisen yhteisön langettama tuomio, maineen menetys ja hal-

veksunta olivat vielä pelottavampi asia. Sen kanssa oli vaikea elää. Kolmiyhteys laki, tapa ja teko ja se, miten ne kytkeytyivät toisiinsa aikakauden agraariyhteisössä, on tutkimuksen tärkeintä antia. Keskeisenä ”tuloksena” voidaan pitää myös sitä, miten seksuaalikäyttäytymisen sekä juridinen ja kirkollinen että yhteisöllinen kontrolli peilautuivat niin vahvasti avioliittoinstituutioon ja sen tukemiseen. Seksuaalinen käyttäytyminen oli hyväksyttävää (yhteisön näkökulmasta) tai ainakin siedettyä (tuomarin ja papin näkökulmasta), jos se johdatti avioliittoon tai tuki avioliittoinstituution olemassaoloa. Vastaavasti kaikki mikä vaaransi tai loukkasi avioliiton pyhyyttä, oli ankarasti tuomittua sekä tuomarin, papin että yhteisön muiden jäsenien silmissä.

Miksi avioliitto oli niin pyhä instituutio? Toki se toi turvaa, ennustettavuutta ja vakautta yhteisön sosiaaliin suhteisiin, ehkäisi häiriöitä ja konflikteja, mutta silti luki ja jäi odottamaan lisäpäätelmiä. Avioliittoinstituution monet keskeiset tehtävät talouden, työnjaon, turvallisuuden, lastenhoidon ja -kasvatuksen, aineellisen ja henkisen perinnön siirtämisen ja sosiaalistamisen ja kontrollin alueilla mainitaan työssä, mutta niiden merkitys oli jo vähentynyt. Yksilöt kytkeytyivät yhteiskuntaan jo muidenkin sosiaalisten siteiden kautta. Oliko avioliittoinstituution vahvuus siinä, että se oli aidosti yhteisöjen itsensä tuottama ja ylläpitämä instituutio, jota valtio ja kirkko voimakkaasti tukivat omista intresseistään lähtien?

Saarimäen tutkimusaihe on ollut kansainvälisessä historiantutkimuksessa yhtenä keskeisenä alueena jo ainakin 1960-luvulta lähtien. Seksuaalisuudesta ja erityisesti seksuaalikäyttäytymisestä ja sen kontrollista on julkaistu sadoittain artikkeleita kaikilla niillä tutkimusaloilla, joita väitöskirja sivuaa. On hieman sääli, että tutkija ei ole

tähän kirjallisuuteen laajemmin perehtynyt. Kyse ei ole vain koko laajan alan tutkimuskentän hallitsemisesta sinänsä, vaan siitä, että kansainväliset vertailut olisivat voineet syventää kysymyksenasettelua ja tuoda analyysiin uusia ulottuvuuksia. Suomalaisen ja muun pohjoismaisen alan tutkimuksen Saarimäki tuntee hyvin ja esittelee perusteellisesti. Tutkimus asettuu hyvin siihen suomalaisen historian tutkimuksen kenttään, jonka kohteena on ollut ihmisten arkielämä. Se tuo lisää tietämystä, oikoo eräitä harhakäsityksiä ja ainakin haastaa vahvasti monet totena pidetyt selitykset ja tulkinat. Käyttämässä käsitteet kirjoittaja esittelee riittävän kattavasti. Tutkimus liikkuu niin monen tieteenalan alueella, ettei laajempi esittely ole tarpeen. Ainoastaan perhe- ja avioliittoinstituution pohdinta olisi voinut olla laajempi.

Tutkimuksen kysymyksenasettelua on hyvä tarkastella osana tutkimuksen kokonaisrakennetta. Jos historiallisen tutkimuksen kohteena on seksuaalisuus, aihetta voi oikeastaan tutkia vain kahta eri tietä. Toinen tie on käyttää suullista, sanallista, kuvallista tai esineellistä historiallista lähdeaineistoa. Toinen mahdollisuus avautuu kontrolliviranaomaisten tuottamista aineistoista. Seksuaalikäyttäytymistä voi lukea kirkonkirjojen syntyneiden, avioituneiden ja ripitettyjen luetteloista. Montako aviotonta lasta syntyi? Kuluiko vihkimisestä vähintään yhdeksän kuukautta siihen hetkeen, jolloin ensimmäinen lapsi syntyi? Keitä pappi nuhteli tai ripiti avioliiton ulkopuolisista seksuaalisuhteista? Jäikö rippikirjaan merkintöjä? Tilastollisesti merkitseviä tuloksia tulee paljon, mutta kysymyksiä herää sitäkin enemmän. Saarimäen – ja monen muun – valinta on ollut käyttää tuomioistuinten pöytäkirjoja pääasiallisena lähdeaineistona. Kyse on ns. kvalitatiivisesta oikeushistoriasta. Olennaista ei silloin ole

se, mikä oli totuus tai valhe. Oikeusprosessi kertoo, kuten Saarimäki toteaa, normien ja inhimillisten käytäntöjen yhteentörmäyksestä. Ne heijastavat ennen kaikkea sitä, mitä yhteisöissä on pidetty oikeana. Mutta oikeusprosessi voidaan myös nähdä näyttämönä, jossa osallistujat antavat lausuntojaan, todistuksiaan, tapahtumien kulusta. Oikeusprosessi itse ja nämä lausunnot paljastavat oman aikansa kulttuurisia ja valtakäytäntöihin liittyneitä rakenteita.¹ Ne kertovat aikansa ihmisten ajattelutavoista ja toimintamalleista, ympäröivän yhteiskunnan todellisuudesta.² Ne heijastavat oman aikansa maailmankatsomuksia ja uskomuksia.³ Tutkijan tehtävä on lukea ja tulkita pöytäkirjoja, katsoa ”ik-kunasta aikakauden maailmaa”. Lopputuloksen onnistumisen määrittää se, kuinka kattavasti ja uskottavasti hän pystyy havaintonsa ja tulkintansa perustelevaan ja lukijansa vakuuttamaan.

Saarimäki rajaa hyvin tarkkaan tutkimuskohteensa. Viisaasti hän toteaa, että vain oikeudenkäyntikirjojen paljastama seksuaalisuuden maailma on se, mitä hän tutkii. Edelleen ns. normaalin heteroseksuaalisuuden kenttä on hänen tutkimuksellisen kiinnostuksensa kohteena. Ymmärrettävästi tutkimusaineisto ei voi olla laaja, koska analyttinen kenttä edellyttää tutkimuksen kontekstin, ajan ja paikan tarkkaa haltuunottoa. Voidaan perustellusti kysyä, onko Keuruun

1. Juha Rajala (2004), *Kurittajia ja puukkosankareita: väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Helsinki, SKS, 44.

2. Alessandro Portelli (1991), *The death of Luigi Trastulli, and other stories: form and meaning in oral history*. Albany (NY): State University of New York Press, cop., 241–269.

3. Carlo Ginzburg (1996), *Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus, 156–164.

käräjäkunnan kolmen pitäjän otos 1800-luvun kahdelta viimeiseltä vuosikymmeneltä ”edustava”. Onko se vain erityistapaus ja onko vaarana tehdä liian laajoja yleistyksiä rajatun aineiston varassa. Tutkija pystyy osoittamaan, että aineisto antaa *tarpeeksi* kattavan kokonaiskuvan suomalaisen maaseudun seksuaalisuuden kontrollista. Mikään ei puhu sen puolesta, etteikö kuva olisi ainakin riittävän tarkka antamaan uskottavan *yleiskuvan* niistä mekanismeista, jotka ilmiöön vaikuttivat.

Saarimäen tutkimus kytkeytyy myös ajanmukaiseen mikrohistorialliseen tutkimussuuntaukseen. Siinä kohde valitaan tarkasti ja rajatusti, ja ns. pienten ihmisten arkipäivän teot saavat suuren merkityksen, kun niitä peilataan suuriin, yleisiin linjoihin ja etsitään poikkeavuuksia ja epätyypillisyyksiä. Mikroa on vaikea ymmärtää ottamatta käyttöön vanhaa yhteiskäsitettä, joka ui kuin varkein mukaan uuteen tutkimukseen. Näin jo uinahtaneet termit *Gemeinschaft / Gesellschaft* tai mekaaninen vs. orgaaninen solidaarisuus ovat syntyneet uudesti vaikkapa sosiaalisen pääoman nimellä. Paikallisyhteisö on myös kirjoittajan työssä keskeisellä sijalla. Se on silta, jonka avulla yksittäisten ihmisten arkipäiväiset teot kytkeytyvät ja ovat tulkittavissa osiksi suurempia rakenteita ja prosesseja. Ne eivät ole missään nimessä vain niiden peilejä tai tuloksia, vaan niitä tuottavia ja muovaavia tekoja. Ongelmallista on, että yhteisö on tutkimuksissa usein vain musta aukko, loputon selittävä tekijä, joka otetaan annettuna, vaivautumatta purkamaan sitä ajallisesti ja paikallisesti osiinsa. Pahimmillaan se on romantisoitu, epähistoriallinen möhkäle, johon nykypäivää projisoimme. Epäilemättä käräjäprosessien tutkiminen on hyvä tapa purkaa yhteisöä; seksuaalisuus ainakin on yhteisön keskeinen ja kattava elementti. Koska paikallis-

yhteisö on Saarimäen työssä niin keskeisellä sijalla, sen käsitteellistä avaamista olisi toivonut enemmän.

Kysymyksenasettelu on onnistuttu tässä suhteessa suhteuttamaan ja rajaamaan ilmiön luonteeseen ja aineiston laatuun nähden sopivaksi. Tutkimuskehikko on laadittu huolellisesti ja se on kestävä. Analyysi, aineisto ja johtopäätökset ovat hyvässä suhteessa tutkimuskysymyksiin. Saarimäki on erittäin varovainen tekemään pitkälle meneviä päätelmiä tai uskaliaita yleistyksiä. Hiukan enemmän uskallusta olisi kaivannut ainakin tutkimuksen lopussa, jossa on tapana yleistää oman tutkimuksen tulokset laajempiin yhteyksiin. Tässä hän on hieman liiankin varovainen.

Huolellisen päättelyn jälkeen on hieman yllättävää, ettei Saarimäki pohdi käyttämiään metodeja paljonkaan. Hän kyllä analysoi sitä, miten yleisesti luotettavina todellisuuden heijastajina oikeudenkäyntipöytäkirjoja voidaan pitää ja kuinka tilastoaineistojen avulla ja kontekstoimalla niiden pohjalta tehtyjä päätelmiä voidaan tukea. Sen sijaan käyttämänsä yksittäisten tapausten sisällöllistä purkamista ja teemoittaista synteesiä hän esittelee valitettavan vähän. Tätä metodia, jota kutsutaan analyysiksi ja synteeksiksi, tai vaikkapa Grounded Theory -tyyppiseksi metodiksi, Saarimäki esittelee vain lyhyesti. Kirjoittaja olisi voinut käsitellä esimerkiksi metodiin liittyviä läpinäkyvyyden, kattavuuden, kylläisyyden ja ristiriitaisuuksien ongelmia ja niiden ratkaisutapoja. Liitetiedostossa oleva esimerkkitaupaus ei paljoa metodista käsitelytapaa avaa. Itse analyysiluvuissa tekijä noudattaa kurinalaista päätelyä ja tarpeen vaatiessa nojaa tulkinnoissaan tilastollisiin aineistoihin ja vertaistutkimuksiin. Lopputulos on uskottava ja havainnollinen.

Työn analyysi etenee niin, että kertomuksesta rakentuu avioliiton rakentumis- ja hajoamisprosessi

alusta loppuun. Luvuissa 2–3 käsitellään nuorten seurustelutapoja ja osoitetaan, kuinka tiukasti ns. yöstelytraditio liittyi nuorten normaaliin kanssakäymiseen sekä pariutumisrituaaleihin ja kuinka nuorten esiaviollinen seksuaalinen seurustelu oli yhteisön piirissä sallittua, mikäli se tehtiin vakaassa aviointumistarkoituksessa. Toisin sanoen seurustelun tuli johtaa nuoren parin aviointumiseen. Yhteisö seurasi tarkasti sukupuolten välistä seurustelua ja asetti sille omat tiukat rajoituksensa. Niinpä talollisten ja piikojen väliset suhteet olivat tarakan silmälläpidon alla, eikä yhteisö niitä hyväksynyt mikäli tulkitsi asiassa epäsuhteista yksipuolista vallankäyttöä. Luvussa neljä tarkastellaan aviottomien lasten syntymisiä ja aviottoman äidin asemaa yhteisössä. Aviottoman äidin asema oli periaatteessa heikko, mutta yhteisö osoitti tässä suhteessa pitkälle menevää ymmärrystä. Pelko yhteisön ulkopuolelle joutumisesta oli kuitenkin niin suuri, että raskaus pyrittiin usein salaamaan ja pahimmassa tapauksessa äiti surmasi oman lapsensa. Mikäli naiselle syntyi useampia lapsia, yhteisön paheksunta kasvoi ja syrjintä kärjistyi. Seuraavassa luvussa osoitetaan, että kirkko oli ennen kaikkea huolestunut avioliittoinstituution säilymisestä, ja siksi papit seurasivat tarkkaan liian pitkiä kihlausaikoja ja pyrkivät saattamaan erillään asuneet puoliset yhteen. Vanhat kirkon käyttämät häpeälliset ripittämiset olivat edelleen käytössä, vaikka lain henki ja tarkoitus olivatkin jo muuttumassa. Yksittäisten pappien toiminnassa oli tässä suhteessa suuria eroja. Vaikka seurakunta tuomitsi, rajoitti ja rankaisi, yhteisö saattoi osoittaa aviottomalle äidille pitkälle menevää ymmärrystä, jopa suojaa.

Luvussa kuusi tulee esille tutkimuksen kaikkein kiinnostavin osuus: kunnia, maine ja käräjät. Mikäli aviottoman lapsen isä ei suostunut elatusmaksujen maksa-

miseen, lapsen äiti saattoi käräjäoikeuden avulla pakottaa lapsensa isä sovintoon. Käräjille haastaminen oli myös keino säilyttää maine yhteisön silmissä. Mikäli lapsi oli syntynyt valheellisten avioliittolu-pausten pohjalta ja nainen pystyi tämän oikeudessa osoittamaan, yhteisö suhtautui häneen huomattavan ymmärtäväisesti. Myös miesten näkökannalta yhteisön silmissä oli tärkeä säilyttää maine miehenä, joka huolehtii omista tekemisistään. Käräjäsali oli siksi paitsi oikeuden ja rangaistusten antamisen ja saamisen kenttä myös julkinen foorumi, jossa saattoi puolustaa itseään ja mainettaan. Käräjillä saattoi köyhä ja huonokin puolustautua ja pelata. Tuomioistuimen, yhteisön ja yksilöiden välisen dynamiikan tutkimus on tässä luvussa erityisen ansiokasta. Luvussa seitsemän analysoidaan ehkä liiankin perusteellisesti oikeudellisia käytäntöjä, joista monet ovat jo alan aiemmista tutkimuksista tuttuja. Kiinnostavinta on siinäkin monin eri tavoin esiin nouseva avioliiton ”pyhyden” käsitys, joka vielä 1800-luvun lopulla lävisti miltei koko yhteiskunnan.

Loppuluvussa kahdeksan kootaan tutkimuksen tulokset yhteen varsin lyhyesti. Tässä luvussa olisi ehdottomasti toivonut laajempaa kannanottoa aiempaan tutkimukseen ja tulosten suhteuttamista niihin. Mielenkiintoinen tulkinta voisi olla, että kun virallinen oikeuskoneisto alkoi antaa yhä enemmän sijaa ihmisten yksilöllisille valinnoille ja käyttäytymiselle, kirkko yritti vielä sitkeästi ohjata paikallisyhteisön käyttäytymistä. Kirkko yritti sitä, vaikka yleinen maallistuminen oli vienyt arvovaltaa ja muuttuneet kirkollislait olivat vieneet aseet tehokkaan ohjauksen toteuttamiselta. Mutta paikallisyhteisö säilytti tiukan valvovan otteensa. Se on tietysti ymmärrettävää siltä kannalta, että sen oli turvattava toimintakykynsä. Yhteisön jäsenen oli vielä tuolloin

elettävä yhteisönsä piirissä, oli ”vain kestävä”, kuten aviottoman lapsen saaneen naisen äiti totesi.

Pasi Saarimäen teos on huolellisesti rakennettu tutkimus suomalaisen maaseutuyhteisön heteroseksuaalisesta käyttäytymisestä 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Se piirtää tarkasti kielletyn, siedetyn ja hyväksytyen rajoja. Se on selkeästi poikkeittieteellinen tutkimus, joka ammentaa sosiaali-, kirkko-, perhe- ja väestöhistorian traditioista. Tutkija tuntee ja esittelee hyvin alansa pohjoismaisen tutkimuksen. Niukemmin tutkimusta on rakennettu laajemman seksuaalisuuden historiaan liittyvän tutkimuksen tai teoreettisen tiedon varaan. Tutkimusaineisto on kysymyksenasettelun kannalta relevantti ja ”riittävä”, jotta olennaisia asioita suomalaisen maaseutuyhteisön seksuaalielämästä voidaan esittää.

Valitettavasti Saarimäki pohtii käyttämiään metodeja lähinnä lähteiden ”todistusarvon” näkökulmasta käsin. Itse analyysissä käytetty analyysi-synthesei-problematiikka olisi kaivannut lisäpohdintaa ja mahdollisesti myös selventäviä esimerkkejä. Itse analyysi on tutkimuksen edetessä huolellisesti rakennettu ja perusteltu. Tieteellinen argumentointi on erittäin huolellista ja perusteltua sekä asianmukaisesti dokumentoitua. Saadut tulokset vaikuttavat uskottavilta. Tärkeimmät tulokset liittyvät avioliitoinstituution keskeiseen asemaan niin oikeuden, kirkon kuin paikallisyhteisönkin silmissä. Sen prisman kautta näiden instituutioiden suhtautuminen rakentui. Parasta antia tutkimuksessa on myös sen, näyttäminen, miten oikeudenkäynnin logiikka rakentui pelkän tuomitsemisen sijasta myös ihmisten tavasta puolustaa itseään ja mainettaan yhteisön silmissä. Tämä mahdollisuus oli ennen kaikkea aviottoman lapsen saaneille naisilla, jotka käräjäsälissä saattoi-

vat hakea itselleen oikeutta ja puolustaa kunniaansa.

Tuomioistuimen, kirkon ja paikallisyhteisön kolmiyhteys avautuu lukijalle oivallisesti. Tutkija onnistuu myös kumoamaan eräitä sitkeitä agraariyhteisön seksuaalisuuteen liittyviä liiallisia yleistyksiä. Eräät oikeushistorialliset erityisilmiöt (epätäydellinen avioliitto) tulevat kiinnostavalla tavalla esille. Valitettavasti tutkimuksen tulosten esittely on jäänyt kovin vaatimattomaksi. Saarimäki olisi voinut paljon rohkeammin suhteuttaa tuloksiaan vastaaviin, eri puolilla maailmaa tehtyihin seksuaalisuuteen ja sen kontrolliin liittyviin tutkimuksiin. Vaatimattomuus ei tutkimusta kaunistaa.

– ANTTI HÄKINEN